

Η ώρα του μαθήματος

Διάβασα το [Η ώρα του μαθήματος](#) του Μάσιμο Ρεκαλκάτι, που σήμερα μιλάει στην Αθήνα, στα κενά ανάμεσα στις ώρες διδασκαλίας μου, και πιστεύω ακράδαντα ότι θα πρέπει να διαβαστεί από κάθε εκπαιδευτικό, κυρίως όμως από όσους θέλουν να σκέφτονται και να σχεδιάζουν ένα μέλλον για την εκπαιδευτική πραγματικότητα, που να διαθέτει ουσιαστικό προσανατολισμό αντί να παραδέρνει αμήχανο. Είναι επίσης καλή αφορμή για να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις για το ελληνικό σχολείο.

Το βιβλίο μοιάζει με μπαμπούσκα. Το πρώτο περίβλημα είναι ότι το σύγχρονο -ευρωπαϊκό τουλάχιστον- σχολείο δεν είναι πια ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους, στον βαθμό που στόχος του δεν είναι η διάπλαση των ατόμων, αυτό που και ο Καστοριάδης ονόμαζε «εξανθρωπισμό», αλλά η παροχή ψευδεπίγραφων δεξιοτήτων στο πλαίσιο μιας παράδοξης συμμαχίας ανάμεσα στο πνεύμα της αποδοτικότητας και το πνεύμα μιας εγωτικής απόλαυσης.

Κάτω από αυτό το πιο κοινωνιολογικό περίβλημα, ο συγγραφέας τοποθετεί τρεις αλληγορικές μορφές ψυχαναλυτικής έμπνευσης, με τις οποίες έχει εργαστεί και σε άλλα του βιβλία και οι οποίες συμπυκνώνουν το σχολείο του παρελθόντος και του παρόντος, αλλά και μία διέξοδο.

Η πρώτη μορφή που σκιαγραφείται είναι το σχολείο του Οιδίποδα, δηλαδή ένα σχολείο που βασίζεται στη δύναμη της παράδοσης και την αυθεντία του Πατέρα. Στο σχολείο αυτό, ο δάσκαλος βρίσκεται στη θέση της αυθεντίας, είναι υποκατάστατο του Πατέρα και η εξουσία του ασκείται στο πλαίσιο μιας συμμαχίας με τους γονείς.

Το ξεπέραςμα αυτού του σχολείου, ο συγγραφέας στην Ιταλία το εντοπίζει με αφετηρία το '68 και το '77. Στη χώρα μας αυτό θα γίνει πιο καθυστερημένα. Η ποδιά, στοιχείο επιβολής ομοιόμορφης και επιπλέον έμφυλης πειθαρχίας, καταργείται το 1982. Ωστόσο, η σωματική τιμωρία παραμένει. Ρητά απαγορεύεται στην πρωτοβάθμια με νόμο του 1998 και στη δευτεροβάθμια με νόμο του 2005. Η γενιά των σημερινών τριανταπεντάρηδων στην Ελλάδα έχει μεγαλώσει με ένα τέτοιο τιμωρητικό σχολείο, με τον δάσκαλο που είχε βέργα και άρπαζε από το αυτί. Ειρήσθω εν παρόδω, αυτό σίγουρα παίζει τον ρόλο του στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το σχολείο και τον εκπαιδευτικό η ελληνική κοινή γνώμη.

Η δεύτερη μορφή που σκιαγραφείται είναι το σχολείο του Νάρκισσου. Στο υπόβαθρό του βρίσκεται η αντικατάσταση της συμμαχίας γονέα-εκπαιδευτικού από τη συμπαιγνία μεταξύ του ναρκισσισμού των παιδιών και των γονέων. Καταργούνται τα όρια, και το σχολείο δεν μοιάζει πια με φυλακή ή νοσοκομείο αλλά με επιχείρηση που έχει στο επίκεντρό της την απόκτηση δεξιοτήτων, την

επιδοκιμασία, την αποδοτικότητα, την κατοπτρική επιβεβαίωση του εαυτού δίχως εμπόδια στην επιθυμία. Έτσι παράγεται ένας νέος κομφορμισμός, καθώς επιδοκιμάζεται εκείνος που επαναλαμβάνει το ίδιο. Ταυτόχρονα, ο λόγος συντρίβεται από την ευκολία της εικόνας και το βιβλίο κονιορτοποιείται μετατοπίζοντας την έμφαση στις νέες τεχνολογίες. Ο δε δάσκαλος υποβάλλεται σε μια δραματική οικονομική και κοινωνική προλεταριοποίηση τη στιγμή που ο ρόλος του γίνεται όλο και πιο δύσκολος, με νέα καθήκοντα, χωρίς τον σεβασμό του παρελθόντος, στη μοναξιά του παιδαγωγικού καθήκοντος απέναντι και στους μαθητές και στους γονείς.

Η τρίτη μορφή που επικαλείται ο Ρεκαλκάτι είναι εκείνη του Τηλέμαχου, ο οποίος, αντιμέτωπος με την απουσία του Πατέρα, αντί να κλειστεί στο αιμομικτικό σύμπαν της απουσίας οριοθέτησης, αναλαμβάνει ένα ταξίδι αναζήτησης και αποδοχής του πατρικού ίχνους, που του επιτρέπει να ανοίξει έναν νέο δρόμο. Σε πιο φιλοσοφικό επίπεδο, εμείς θα μπορούσαμε να πούμε ότι προτείνεται μια κίνηση παραγωγής νέου νοήματος με την αναδιάταξη των κειμενικών όρων.

Ενδιάμεσα, ο Ρεκαλκάτι επιβεβαιώνει ή λεκτικοποιεί πολύ ενδιαφέρουσες εμπειρίες που έχουμε όλοι. Για παράδειγμα, για τον ρόλο της εγγύτητας στη διδασκαλία, για τον ρόλο του προσωπικού ύφους, για τον τρόπο που επιτυγχάνεται η μετουσίωση, για τη σωματοποίηση της αντίδρασης στα ερείπια του λόγου. Όποιος έχει παλέψει για μήνες με ένα παιδί ή με ένα τμήμα πριν το δει να μεταμορφώνεται, γνωρίζει πολύ καλά τι σημαίνουν όλα αυτά.

Αυτή βέβαια είναι μια κάπως ξερή παρουσίαση που επιχειρεί να αφήσει τον αναγνώστη κατά το δυνατόν ανεπηρέαστο. Αλλά ο τρόπος αυτός δεν εξηγεί καθόλου πού βρίσκεται η αληθινή γοητεία του ανά χειράς βιβλίου. Ο αναγνώστης που θα θελήσει να το διαβάσει δεύτερη φορά, θα μπορούσε να το κάνει από μια διαφορετική σκοπιά. Κατά τη γνώμη του γράφοντος, η χάρη του επιχειρήματος δεν οφείλεται στην εν πολλοίς πειστική ανάλυση αλλά στην παλλόμενη καρδιά που φουσκώνει κάτω από αυτές τις σχεδόν 200 σελίδες, που δεν είναι άλλη από τον ρομαντισμό των επαναστατικών δεκαετιών του '60 και του '70.

Προς το τέλος του βιβλίου, ο συγγραφέας αναφέρεται από τη μια στην εμπειρία του στη συλλογική οργάνωση και πάλι και από την άλλη στον ανομολόγητο πλατωνικό του έρωτα για μια δασκάλα με ονοματεπώνυμο. Προσωπικά, είμαι θιασώτης της άποψης ότι αυτό που αντιπαρατίθεται δεν είναι ποτέ γυμνά λεκτικά σύνολα αλλά βιωμένες εμπειρίες. Έτσι, η διπλή απόρριψη του σχολείου του Οιδίποδα και του σχολείου του Νάρκισσου, του συντηρητικού και του νεοφιλελεύθερου σχολείου, μπορεί να γίνει μόνο από τη σκοπιά μιας άλλης εμπειρίας, ουσιαστικής ελευθερίας και αυτοπραγμάτωσης. Και αυτό που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε ουσιαστικά αυτό το κείμενο είναι οι αντίστοιχες δικές μας εμπειρίες. Δεν νομίζω δηλαδή ότι αυτό το βιβλίο μιλάει με τον ίδιο τρόπο σε κάποιον που δεν είχε την εμπειρία του ανταγωνιστικού κοινωνικού κινήματος και της μεταμορφωτικής δύναμης του εν ελευθερία έρωτα για πράγματα και ανθρώπους.

Αυτό σημαίνει ότι, σε τελική ανάλυση, ο νέος δρόμος που επιζητούμε για τη σχολική εμπειρία δεν μπορεί να διανοιχθεί αποκλειστικά μέσα από την εμπειρία της διδασκαλίας και την παραγωγή

βιωματικών ή επιστημονικών λόγων αλλά προϋποθέτει κάτι πλατύτερο, την έξοδο από τις σχολικές αίθουσες και την πραγμάτωση μιας διαφορετικής εμπειρίας σε κοινωνικό επίπεδο. Ο γόρδιος δεσμός του εκπαιδευτικού συστήματος δεν μπορεί να επιλυθεί χωρίς την αντιπαράθεση ριζικά διαφορετικών αξιών στο κοινωνικό επίπεδο. Σε μια κοινωνία που κυριαρχείται από τον υπολογιστικό λόγο, το νεοφιλελεύθερο υποκείμενο και τον κυνισμό της αυταρχικής εξουσίας, ο ρόλος του δασκάλου θα παραμένει πάντοτε δονκιχωτικός. Κατά συνέπεια, ο καλός δάσκαλος είναι αγωνιζόμενος δάσκαλος.

Κάπου εδώ θα πρέπει να αρθρώσουμε και μια ορισμένη κριτική. Ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει το ζήτημα ο Ρεκαλκάτι παραμένει σχηματικός, παρά τη διαρκή υποδόρια υπονόμηση των ορίων από τον ευεργετικό ρομαντισμό του. Τα σχήματα είναι υπερβολικά καθαρά, κάτι που δεν αντιστοιχεί στην εμπειρία μας. Η πραγματικότητα είναι πάντοτε πολύπλοκη και ετερογενής, συνδυασμένη και ανισομερής. Μ' αυτό θέλω να πω ότι οι τομές δεν είναι ποτέ τόσο ριζικές που να μην υπάρχουν επιβιώσεις και να μην συνυπάρχουν διαφορετικές πραγματικότητες και εκδοχές του ίδιου πράγματος, συγχρονικότητα στην οποία αναφέρεται και ο ίδιος ο συγγραφέας εν παρόδω. Έτσι, το ελληνικό σχολείο, που το γνωρίζω καλύτερα, μπορεί να παρουσιάζει ταυτόχρονα όψεις του σχολείου του Οιδίποδα και του Νάρκισου. Δηλαδή, να είναι ένα σούπερ μάρκετ που ανοίγει με μία προσευχή. Και ταυτόχρονα, να παρουσιάζει στοιχεία του Τηλέμαχου. Να διδάσκονται, για παράδειγμα, κείμενα του Μπρεχτ ή να γίνονται συζητήσεις για τις έμφυλες διακρίσεις, μετά την προσευχή στο προαύλιο ή στο πλαίσιο ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Αυτή είναι μια σημαντική παρατήρηση, που θα της άξιζε χώρος στην ανάλυση, γιατί αν μείνουμε σε μια σχηματική αναπαράσταση του σχολείου είναι εύκολο να προχωρήσουμε στην απλή του απόρριψη. Όπως όταν ακούμε ένα τραγούδι που δεν μας αρέσει και, πολύ απλά, το κλείνουμε. Αν το σχολείο είναι τέτοιο και ο ρόλος του δασκάλου είναι αυτός που περιγράφει ο Ρεκαλκάτι στις πιο απαισιόδοξες σελίδες του, τότε ίσως να πρέπει να παραιτηθούμε και να βρούμε άλλη δουλειά. Εάν όμως συνυπάρχουν διαφορετικές φωνές, που η μία βγαίνει μέσα από την άλλη, αυτό μας οδηγεί σε διαφορετικές στρατηγικές, που επιτρέπουν την αναζήτηση της συνέχειας με προσανατολισμό στον ορίζοντα.

Κάπου δηλαδή, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει το σχολείο ο συγγραφέας, επειδή αφήνει μεγάλα κενά ανάμεσα στα σχήματα, επιτρέπει μόνο το άλμα, ενώ αυτό που ο ίδιος προτείνει ως υγιή διέξοδο, στη μορφή του Τηλέμαχου, είναι επιδίωξη μιας συνέχειας. Και εμείς, δάσκαλοι που συμπληρώνουν φόρμες για την αξιολόγησή τους ή μητρώα και κάνουν μάθημα σε αδιάφορες κρύες αίθουσες με πέτρες να πέφτουν από τα παράθυρα, πρέπει να συνεχίσουμε. Πρέπει να βρούμε τη δύναμη να αναζητήσουμε το ύφος, την ενέργεια, την εγγύτητα, την έμπνευση, τη μετουσιωτική παρουσία. Μέσα σε αυτή τη βοή από το πλήθος των διαφορετικών φωνών, του αξιολογητή, του Υπουργού, της ψηφιακής παραμόρφωσης, του αδιάφορου και επιθετικού γονέα, να ανασύρουμε τη φωνή μας και τη φωνή του μαθητή, τη βοή από το μελίσσι των παιδιών, που παραμένει πάντα παρούσα.